

A TARTÓSAN GONDOZOTT IDŐSEK ÉLETMINŐSÉGÉNEK JAVÍTÁSA

Széman Zsuzsa

tudományos főmunkatárs, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet

Kulcskifejezések: magány, idősgondozás, infokommunikációs, önkéntesség, intergenerációs kapcsolatok

Egy kevésbé ismert, új kezdeményezést mutatok be, ami egyrészt a tanulásról szól, másrészt a generációk közötti közeledés lehetőségéről. Gondozásban részesülő beteg idősekről fogok beszélni, és ez egy kicsit eltér azoktól az előadásoktól, amelyeket korábban hallgattunk. Azok elsősorban a magukat ellátni tudó aktív idősekre irányultak, olyanokra, akik mobilak így el tudnak menni egyetemekre, tanfolyamokra és képesek tanulni. Én viszont az idősekről, a beteg, magányos emberekről fogok beszélni. Az Európai Unió egyik fontos anyaga is megállapította (*Summary Reflections* 2010), hogy az idős emberek közt rendkívül sok a magányos. Ennek következményeként depresszió alakulhat ki, ami sok esetben öngyilkossághoz vezet. Angliában a legmagasabb az Európai Unióban a 75 éven felüliek öngyilkossági aránya. Ha Magyarországon nézzük meg a mutatókat, akkor szintén negatív adatokat találunk. 100 ezer lakosra kivetítve az öngyilkosság a 60-64 éves férfiaknál 51,7, a nőknél alacsonyabb, 14,9. A 85 éven felülieknél még rosszabbak az értékek, a férfiaknál 16,6, a nőknél pedig 28,6 (*KSH* 2009).

Nézzünk meg egy, az Európai Unió által 2060-ig prognosztizált korfát.

Ez a korfa 2010-hez képest 2060-ra drasztikusan változni fog. Gyakorlatilag az idősek aránya sokkal nagyobb lesz, mint a fiataloké. Világosan látszik, hogy a 85 évesek korosztálya nagyon magas arányú lesz, és ez a nagyon idősök körében a depresszió, az öngyilkosság megnövekedését idézheti elő. Ez nemcsak Magyarországon, hanem az Európai Unióban is jelenlévő reális probléma. 2009-ben egy kutatási hipotézist állítottam fel, azt feltételeztem, hogy ha a gondozásra szoruló beteg, magányos, idős embereket sikerül megtanítani a Skype használatára, azzal magányosságuk megszüntethető. A kutatást azért volt nagyon nehéz elindítani, mert ehhez az kellett volna, hogy számítógépekkel, illetve internettel lássuk el az időseket. Megpróbáltam szponzorokat keresni ehhez, de az ilyen területen jelenlévő nagy cégek nevetségesnek találták az ötletet. Végül egy, az idősek problémái iránt empatikus kisvállalkozó adott a programhoz 5 db új, mindennel felszerelt számítógépet, videokamerával együtt. 15 fős mintával kezdődött az intervenció program – Budapesten 10, Székesfehérváron 5 idős bevonásával. A Magyar Máltai Szeretetszolgálat biztosította az idősek számára az internetet és Budapesten a 10 számítógépet ebben a mintában, amelyet a program folytatása óta az első periódusnak tekintünk.

Az eredeti 15 fős mintába olyanok kerültek, akik fizikálisan vagy mentálisan gondozásra szorultak, magányosak, depressziósak voltak, közülük kettő olyan mértékben, hogy öngyilkosságot kísérelt meg. Az egyik 89 éves férfi azért akart öngyilkos lenni, mert a családja – akivel nagyon jó kapcsolata volt – két hétre elutazott a Balatonra, és ezért magányosnak érezte magát. A másik öngyilkosságot megkísérelt súlyos asztmás nő volt, ő 15-ször akart öngyilkos lenni, ezért többször néhány hónapos intézményes kezelésre szorult, majd az orvos zárt intézményes megoldást tartott szükségesnek. A gondozóközpont vezetője ugyanakkor ezt utolsó lehetőségnek tekintette, és a helyzetet középkorú önkéntesek bevonásával próbálta kezelni. Ezek az önkéntesek látogatták a nőt, beszélgettek vele, oldották magányosságát.

A mintakiválasztás másik feltétele az volt, hogy egyik idős ember ne ismerje a számítógépet, az internetet még kevésbé, viszont legyen számítógéppel rendelkező családtagja. A minta többsége értelmiségi nők közül került ki. A minta kiválasztásában nagy szerepet játszottak a gondozóközpontok vezetői, mivel ők ismerték a gondozott személyiségét, fizikai és pszichés betegségeit, viselkedését, családi körülményeit, kapcsolati hálóját, szociális helyzetét és technikával szembeni attitűdjét, ezért semmilyen mentális tesztfelmérést nem alkalmaztunk.

A kutatás elkezdése előtt feljegyeztük az idős emberek reakcióit. A telepítés során megfigyeltük az időst és beszélgettünk vele. Az installáláskor jelen volt a gondozási központ vezetője, egy gondozó, a telepítést végző technikai személyzet és jómagam. A harmadik hónapban úgy ítéltük meg, hogy az idős emberek tanulása akkor eredményes igazán, ha vannak folyamatos segítők. Úgy véltem, hogy a folyamatos segítők akkor igazán jók, ha olyan tudást adnak át, ami a mai társadalomban alapvető és fontos. Azt gondoltam, hogy a technikai tudással leginkább a fiatal korosztály rendelkezik. Ki törte fel annak idején a NASA számítógépes rendszerét? Egy 15 éves fiú, és nem egy 30 éves. Ezért úgy határoztunk, hogy 16 éves önkéntes diákokat vonunk be a programba egy olyan középiskolából, ahol a tananyagban kísérleti jelleggel megjelent a közösségi szolgálat, az önkéntesség. Ezeknek a fiataloknak a feladata az volt, hogy heti két alkalommal látogassák meg az időseket, tanítsák őket és folyamatosan jegyezzék fel a nehézségeket, az előmenetelt.

A mintában voltak olyan idős emberek is, akik azért kaptak mentális gondozást, mert egy családtagjukat gondozták. Egy férfi, a demens feleségével élt együtt, de a feleség annyira rossz állapotban volt, hogy nem hagyhatták egy percre sem magára. Bár a házi gondozás gondozta őt, a férfi annyira bezárva érezte magát és lelkileg annyira megterhelőnek élte meg ezt a feladatot, hogy mentálisan őt is gondozni kellett, mert depressziós lett. Az idős emberek mentális állapotában bekövetkezett esetleges pozitív változás észlelésére a negyedik hónapban szociális munkás hallgatókat is bevontunk Székesfehérváron. Ki kellett menniük az idősekhez, és velük egy esettanulmányt készíteni. Szándékosan nem mondtuk meg a hallgatóknak az időseknek a program indulásánál tapasztalt mentális állapotát.

Jelezni szeretném az idős emberek érzelmi reakcióit is, az időben egymást követő érzelmi hullámokat. Először a döbbenet, hogy számítógépet kapnak. A második fázist a felkeltett érdeklődés jellemezte. A harmadik a háritás volt „En már öreg vagyok ehhez, ez a fiatalok világa”. A negyedik fázisban a félelem, az ijedtség jelent meg. Ezt külön kihangsúlyoznám, nagyon féltek. De voltak időben egymást követő pozitív érzelmek is. Először a türelmetlenség „Mikor kapom már meg?”. A második az izgalom „Milyen lesz, hogy néz ki, hogyan használom majd?”. És végül az öröm „Nekem is lesz olyan, mint az unokámnak.” – „Jó lesz, ha használni tudom majd.”

Ugyanakkor erőteljes előítéletekkel találoztunk, aminek az ismeretében nem volt számomra meglepő, hogy miért nevettek ki engem a lehetséges szponzorok. A család részéről például ez hangzott el, ezt a gondozóközpont vezetője jelezte: „A család nem hitte el, hogy érdemes számítógépet adni az időseknek.” A társadalom részéről is nagyon erős volt az előítélet. Azok a 30 alatti férfiak, akik a számítógépet telepítették a következőt mondták: „Szeretném látni, mit csinálnak majd az idősök ezzel, majd csipketerítőt tesznek rá és arra egy vázát és nézik.”

Gondolkodtam, hogy miért jelent meg körükben az előítélet. Arra a következtetésre jutottam, hogy az ő technikai tudásszintjük még magasabb, mint a többi fiatalé, így az idős és a saját tudásuk közötti rendkívül nagy a különbség.

Az idősek tanulását kezdetben kizárólag a család és legerőteljesebben az unokák motiválták, vagyis az, hogy látni fogják az unokáikat és beszélni is fognak velük. Egy pár idézetet szeretnék mondani az unoka fontos szerepének érzékeltetésére: „Az unokákkal is minden nap skype-olunk, van úgy, hogy már szinte a gép előtt elalszom, mert ők nagyon sokáig beszélnének, én meg már fáradt vagyok, de nem bánom.”

A kutatás kezdetekor féltünk egy lehetséges problémától, attól, hogy az idős szívesen fog skype-olni, 40-50 percet is, de ez a családtagoknak fárasztó lesz, hiszen dolguk van, mindent el kell látniuk. De az unoka már a számítógéppel él. Felkel, bekapcsolja a számítógépet, a laptopot és azzal fekszik le. Az élete szerves és természetes része az internet. A laptopot viszi magával a konyhába, még a wc-re is, és számára nem probléma az, hogy skype-ol, és közben chatel egyet. Erre egy példa: „Jobb lett a kapcsolatunk (unokával) azóta, amióta megvan a számítógépem és használom az internetet. Végre van közös témánk!” (78 éves férfi). Ebben az esetben a nagyfokú, két illetve három generáció közötti tudáshiány oldódása kezdődött el. Illetve interakció kezdődött el. „Az unokákat folyamatosan látom, s ők is engem.” Erőteljes vágy jelentkezett a családi kapcsolatok erősítésére „Most fog megszületni a dédunokám és a web kamerán keresztül én is sok mindent megtudok mutatni, például hogy mit készítettem itthon” (barkácsol, férfi).

Egy harmadik: „Nem aggódom annyit (értük), mert minden nap láthatom őket.” Az érzelem kölcsönösségét mutatja ez, a gyerek aggódik, hogy mi van a szülővel, és a szülő is aggódik, hogy mi van a gyermekével. Még egy pár idézetet adok közre, mert fontosnak tartom, hogy megértsék a változást: „Állandóan láthatom a gyerekeim és ők is látnak engem.” Az idős személyiségének az átalakulása nagyon érdekes. Pozitív személyiségűvé vált az a férfi, aki demens feleségét ápolta, és mint jeleztem, maga is mentális gondozást kapott. A gondozóközpont vezetője így érzékeltette ezt: „Attila bácsi kinyílt, mint egy rózsa.” A szociális munkás hallgató, aki nem ismerte korábbi mentális állapotát, ezt írta: „Attila bácsi egy kiegyensúlyozott, határozott, kommunikatív, optimista, empatikus embernek tűnt.” Az öngyilkosságot megkísérelt férfi letöltötte Zámbo Jimmy zenéjét, akit nagyon szeretett, több órát eltöltött az internet adta lehetőségekkel, és attól kezdve nem volt ideje saját magával foglalkozni. Az a nő, aki 15-ször követett el öngyilkossági kísérletet, virtuális társat talált magának az interneten. A betegsége ugyan megmaradt, de megszűntek kikényszerített, figyelemfelkeltő szimulált vagy pszichoszomatikus betegségei, amelyekkel állandóan riasztotta a gondozási központban a gondozókat. A gondozó látogatásakor azt mondta, hogy neki sürgős dolga van, mert éppen vannak fenn a neten ismerősei, chatelni akar velük, és kérte, hogy hagyja már a gondozó őt békén. A személyiségek teljesen átalakultak: „J. néni, ő volt a félős, most őt személyllyel tartja a kapcsolatot Skype-on, e-maileket olvas, profin használja a Google keresőt.” – mondja a gondozási központ vezetője.

„Attila bácsi azt is elmondta, hogy számára azért is nagyon jó a gép, mert keveset jár el otthonról, és a gép ad neki még egy kis plusz kihívást, elfoglaltságot, és a családtagjaival, barátaival úgy tud napi szinten beszélgetni Skype-on.” (szociális hallgató).

Itt szeretnék a fiatal önkéntesekről beszélni. Technikailag azt a modern tudást adták át, ami a mai társadalomban nélkülözhetetlen. Ők biztosították a folyamatos tanulást. Az a kérdés foglalkoztatott, hogy miért lehetséges a fiatalok pozitív hozzáállása. Hiszen feladatuk csak az volt, hogy jelezzék az idősek problémáit és az előrehaladását. Ők ennél mégis többet tettek. Mindegyik feljegyzésben megjelent örömük, az, hogy szívesen foglalkoznak az időssel. Például egyikük azt mondta: „K. néninek internetezést tanítottunk. Megtanulta a gépet ki-, bekapcsolni, egerezni. A port.hu-t megnézni, e-mail címet csinálni és még sok tervem van vele, ezért én K. néniel erőteljesen folytatnám az önkéntes munkámat.” Miért? Ezt kérdeztem én magamtól. Az a véleményem, hogy azért, mert azt csinálják, amit szeretnek, és ez az internetezés, a skype-olás. Ez az egyik magyarázat, a másik a megváltozott szerep, tudniillik a tanulóból tanító lesz. És egy tinédzser fiatal számára mi a legfontosabb? Az, hogy elismerje őt a felnőtt világ. Akinek volt ilyen korú gyermeke, az pontosan tudja, hogy az ilyen korú fiatal számára a szülő buta, béna. Mindaz, amit a szülő mond, az rossz. A megváltozott szerep mellékhatásaként érdekes módon kialakult bennük az empátia. A program végére az önkéntesek száma megkétszereződött. Szájról szájra terjedt, hogy milyen jó, hogy én megyek X nénihez és vele foglalkozom. Érdekes módon az idősek problémája már nem a Skype kezelése volt, azt megtanulták a 4. hónapra, még a féltőbb is, aki csak a negyedik hónapra jutott el erre a szintre. Az igazi problémát ebben az jelentette, hogy az internet használatát akarták megtanulni, az internet adta különféle lehetőségeket elsajátítani. Egyikük megrendelt számítógép kezelői kártyákat is, hogy azok segítségével még jobban tudja kezelni a számítógépet (89 éves korában öngyilkossági kísérletet elkövető).

Új szokások alakultak ki körükben. Például online vásárlás. Az egyik idős női szeretett kötni, így gyapjúfonalat kerestek az önkéntesekkel az interneten. Sorozatokat néztek, zenét hallgattak, stb. Új szavakat tanultak meg, mint például Google, Facebook, chat, surf, e-mail. És a régi szavak új tartalommal töltődtek meg. Például vírus, egér, könyvtár, ablak. Itt nagyon édes dolgok adódtak, mert a program elején pl. az egyik idős hölgy azt gondolta, hogy az egér megeszi az ételt, és ezért nem akart számítógépet. Egy másik idős hölgy azt gondolta, hogy a vírus az betegség, és megkérdezte, milyen típusú oltást kell neki kapnia a B típusú madárinfluenza ellen. Az idősek 2-4 órát töltöttek el a számítógépen. Ami a fiatalnál negatív függőség, hiszen ha iskolába jár és utána számítógépezik, akkor sportra és egyéb tevékenységre nem marad ideje azt az időseknél pozitívumnak tartom, mert kitölti a napjaikat, új életcél ad nekik, nem érzik magányosnak magukat, és az internet adta lehetőségekkel változnak a szociális kapcsolataik is. Itt három fázist különböztettem meg. Az első fázisban csak a családdal akartak kapcsolatot fenntartani. Ez az első lépcső, a kapcsolatok erősítése, fenntartása, csak ezt követően bővült a kapcsolati háló. A telepítés során az egyik idős férfinak elmagyaráztam, hogy milyen jó lesz a Skype, mert tud majd másokkal is beszélni, de nem lehetett meggyőzni, csak a családdal, az unokákkal akart beszélni. Majd eltelt egy kis idő, és a férfi elkezdett barátokat, ismerősöket keresni. Ez volt a második fázis, a régi kapcsolatok újraélesztése. Aztán sor került a harmadik fázisra, amikor a férfi más idősekkel is akart kommunikálni. Nem egy sorvadó, hanem egy bővülő kapcsolati háló jelent meg, annak ellenére, hogy a férfi kevéssé tudott otthonából kimozdulni, nem tudott elmenni a barátjához.

Egy pár idézetet szeretnék kiemelni:

„A régi ismerőseimet is keresem, hátha nekik is van számítógépük.” (Az először a másokkal való kapcsolattartást elutasító 78 éves férfi.)

„Régi horgásztársaimat kerestem meg, találtam is.” (84 éves férfi.)

Új intergenerációs kapcsolatok alakulnak ki, a fiatal önkéntesek tudásátadással megszüntetik azt az info-kommunikációs szakadékot, ami jelenleg nagyon erőteljes.

A legfontosabb visszajelzést az adta, hogy egy év után mindegyik idős vállalta az internet előfizetést, mivel a Máltai Szeretetszolgálat csak egy évre biztosította azt. Az egyik legszebb pozitív visszajelzést egy 76 éves nőtől idézem: „Ha azt kérdezed, mit adott nekem a számítástechnika? Kitérta az ismeretszerzés kapuját tágasra! Nagy segítség és állandó kíváncsiság költözött a géppel az otthonomba. Családfakutatást végzek az interneten 1311-től napjainkig ágas, bogas utak vezetnek. Néhány részletes életrajzot már sikerült megszerkesztenem. Lesz mit átadni az unokáknak. Élénk levelezést folytatok családtagjaimmal, baráti körömmel. Fotókat, videókat váltunk.” (76 éves nő)

A mintában lévő idősek nem voltak többé magányosak, megszűntek az öngyilkossági kísérletek. Új céljaik lettek, színesebbé vált napi aktivitásuk, és javult életminőségük. Mindez olcsó megoldással volt elérhető. A Skype az ingyenes. A családnak a Skype használata stressz oldó, a személyes látogatást váltja ki és pénzt, időt, utazást tudunk vele megspórolni.

A politikai döntéshozók számára is fontos üzenet. Kisebb gondozási teher hárul a gondozási hálózatra. Költségkímélő, hiszen nincs szükség kórházi kezelésre. A piac számára új vásárlói réteget jelentenek az idősek. Potenciális új idősgondozói humán erőforrás is megjelenik a fiatal önkéntesek személyében, mivel a mentális gondozás problémáját enyhítik, megszüntetik.

Az intervenciós kutatás pozitív eredménnyel zárult, de azt gondoltam, kevés a 15 embernél elért siker, hogy a társadalmat meg lehessen győzni mennyire fontos lenne ezen az úton továbbmenni. Ezért egy újabb akciókutatást terveztem. A cél feltárni, hogy a szegényebb régiókban, az iskolázatlanabb, rosszabb anyagi körülmények közt élők között milyen eredményt hoz egy ilyen modellprogram. Fehérgyarmatot és hat kis létszámú falut választottunk az új minta helyszínéül. A fehérgyarmati mintába 19 nő és 6 férfi került be, 75 év feletti átlagéletkorúak, többségében alacsony iskolai végzettségű, fizikai, mezőgazdasági dolgozók. Ami megdöbbenő volt, hogy nyolc 71 és 88 év közötti alacsony iskolai végzettségű idős hangsúlyozta, hogy tanulni akar, mert az apja vagy a mikro-társadalom megakadályozta azt. Az apa hangsúlyozta a nemi szerepet: „Édes lányom, amíg én élek, lélegzem, addig te nem fogsz tanulni.” A gyerekkori tanulási vágy megmaradt időskorra is, és ez alapállásból pozitív hozzáállást eredményez. A tanulási vágy egyik mozgatója egy elmaradt lehetőség bepótlása. A tanulási vágy más jellegű motivációja viszont a folyamatos tanulási igény, ami egy magasan képzett idős nőnél jelentkezett.

Érdekes a fiatal önkéntesek szerepe. A közösségi munka 2012-ben általánosan beépült a gimnáziumi oktatásba, és a megkeresett gimnázium pozitívan fogadta a program nyújtotta lehetőséget. Amikor 9. és 10.-es osztályokból a 14-15 éves gyerekekkel találkoztam, ők először nem tudták, miből áll önkéntességük. Először nagyon idegen volt számukra, hogy kimennek az idősekhez, és tartottak attól, hogy mi lesz ott velük. Elmagyaráztam, ez azért lesz jó, mert majd átadják számítógépes tudásukat, hiszen ők már a számítógéppel élnek. Erre azt válaszolták, hogy ők aztán nem élnek a számítógéppel együtt. Kérdeztem, kinek van számítógépe. Mindenkinek. Kinek van laptopja? Fele társaságnak. És mit csinálnak a számítógéppel?

Ekkor feléledt az érdeklődésük, és mindegyikük elmesélte, ő mit csinál a számítógépen, egyikük videót néz, a másik fotót, a harmadik japán, koreai sorozatokat magyar felirattal, a negyedik a barátokkal chatel és így tovább. Kérdeztem mennyi idő, amit így eltöltenek.

Minimum három óra. Három és öt órát eltöltene ez a fiatalok úgy, hogy közben hét órát vannak az iskolában. Végül megállapodtunk, hogy semmi többet nem kell nekik csinálni, csak azt, amit ők szeretnek az időseknek elmagyarázni. És azt, hogy úgy kezeljék az időst, mintha saját nagymamájuk, nagypapájuk lenne. És nagyon-nagyon boldogok lettek a találkozó végére. Elmondtam nekik az egeres meg a vírusos történetet. És az nagy tetszést aratott. Megértették, hogy milyen szintről kell kezdeni a tanítást. Nagyon lelkesekké váltak. Ami érdekes volt számomra, hogy az idősek a budapesti és a székesfehérvári mintában félték, itt azonban nem. Gondolkodtam, vajon miért nem félték. Rájöttem, hogy azért nem, mert folyamatosan azt hangsúlyoztam beszélgetéseinkkor, hogy nem kell félni, mert itt lesznek ezek a fiatal önkéntes gyerekek. Állandóan, heti két alkalommal jönnek. „És ha el tetszik felejteni bármit, nem baj, mert megmutatják, és addig fogják megmutatni, amíg meg nem tetszik tanulni. Ha százszor el tetszik felejteni, nem baj. És, ha nem tetszik tudni megfogni az egeret, akkor az nem lesz gond. Majd csinálnak egy kis kézi tornát, hogy bemelegítsék a kezét vagy megmutatják, a fejhallgatót hogyan kell feltenni.” És ennek hatására olyan magabiztosság alakult ki az idősekben, hogy reakcióként ezt mondták: „Biztosan meg fogom tudni tanulni.” Arra gondolok, hogy ha ez a nagyon fiatal és nagyon idős, korban egymástól távol eső generáció egymásra talál, az hihetetlen társadalmi haszonnal jár az idősek és a fiatalok számára is. Ez egyrészt az idősek életminőségét változtatja meg, másrészt a fiatalokban empátiát alakít ki. És ennek a generációk közötti közeledésnek az intézményrendszer, a család és az üzlet számára is fontos pozitív hozzáadéka van. Abban teljesen biztos vagyok, hogy ez a program pozitív eredménnyel fog zárulni. Azt nem tudom, hogy útközben mi lesz. Milyen dolgokat kell adaptálni, milyen új dolgokra kell odafigyelni. Mert vannak tanulást gátló dolgok. Mik ezek? Például infrastruktúra. Például Fehérgyarmat kistérségéhez 49 település tartozik, de nem tudtuk a mobilinternetet alkalmazni, mert nincsen 3G lefedettség, mely ahhoz kell, hogy megfelelő minőségű kép- és hangátvitel legyen. Akadályozó tényezők a lakáskörülmények, minthogy a lakásban egy nehezen megközelíthető helyen mindössze egy konnektor van. Vagy például nincs asztal. Az egyik helyen egy nem működő radiátorra tettük a számítógépet. Mondták, hogy ne féljünk, soha nem fog működni (a radiátor). Ilyen ad hoc problémákat kell megszüntetnünk, és az előítéletességet. A mintakiválasztásnál a családok sokszor lebeszéltek az időst. Az idős boldog volt és szeretett volna tanulni. Meg is beszéltük, hogy benne lesz a mintában. De ekkor a család közbelépett és azt mondta: „anyuka magának nem kell számítógép, maga azt is elfelejti mit evett reggelire, hogy fogja maga azt megtanulni.” A gondozók ugyanakkor azt mondták, hogy ezzel az időssel jól el lehet beszélgetni. Én azt nem tudom megállapítani, hogy elsőfokú demenciáról vagy időskori feledékenységről van-e szó, de abban biztos vagyok, amit *Boga* Bálint is hangsúlyozott, miszerint a tanulással meg lehet előzni vagy legalábbis lassítani lehet a szellemi leépülést is. Külföldön rengeteg olyan technikai lehetőség áll rendelkezésre, amit kifejezetten az ilyen állapotú emberek számára dolgoztak ki. Nem lebeszélni kellett volna az időst, hanem fokozottan odafigyelni tanulására. A falvakban – és még Fehérgyarmaton is – nagyon erőteljes ez a szemléletmód, hogy az idős ne tanuljon, az „úgy is hülye”.

Még egy érdekes tanulsága van ennek az újabb kutatásnak, tudniillik a kistelepüléseken sokkal erőteljesebb a motiváció. Feltételeztem, hogy minél kisebb egy település, annál kevésbé akar tanulni egy idős. De a Skype megtanulásának vágya sokkal erőteljesebben jelentkezett. Éppen azért, mert előregedett településekről van szó és a családtagok, az unokák távol vannak. És borzasztó nagy a motiváció, hogy az unokát, a családtagot lássa. Szeretném megemlíteni, hogy ez a kutatás nem lenne sikeres, hogyha nem lennének nyitottak az innováció iránt a területen dolgozó emberek. Így Nagy Károlyné Fehérgyarmaton sok új modellprogramban részt vett és ezt a programot is segítette.

